

Η ΠΡΩΤΗ, ΚΑΙ ΟΥΣΙΑΣΤΙΚΟΤΕΡΗ, ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ
ΤΩΝ ΦΙΛΟΘΕΟΥ ΠΑΡΕΡΓΩΝ ΤΟΥ Ν. ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΥ
(2.8.1719)

Ακόμη και στην πρόσφατη φιλολογική έκδοση¹ του γνωστότερου, σήμερα, έργου του Νικόλαου Μαυροκορδάτου (*Φιλοθέου πάρεργα*, γραμμ. περ. 1715/6-1718, πρώτη έντυπη έκδ. Βιέννη 1800), παραμένει αναξιοποίητη από την έρευνα η πρώτη, απ' όσο γνωρίζουμε, γραπτή κριτική παρουσίαση του έργου, στην οποία οφείλουμε – εκτός από τον πολυσυζητημένο ειδολογικό χαρακτηρισμό του αρχαιόγλωσσου πεζογραφήματος («ένα είδος μυθιστορήματος») και τους επαίνους για την πολυμάθεια, το πνεύμα και τη διασκεδαστική χάρη που δείχνει – την οξυδερκή ένταξή του στη φημισμένη, την εποχή εκείνη, κατηγορία της διήγησης-πλαισίου με εγκιβωτισμένες ιστορίες, καθώς και τη συσχέτισή του με τη διαβόητη, τότε, ποιητικολογική και γραμματολογική διαμάχη Αρχαίων και Νεοτέρων.

Από πολύ νωρίς ήταν γνωστά και βιβλιογραφημένα αρκετά σχόλια ελλήνων και ξένων αναγνωστών για τα *Φιλοθέου πάρεργα*. ωστόσο, δεν παρατίθενται ούτε αποτιμώνται όλα αναλυτικά στην αριστοτεχνική, κατά τα άλλα, έκδοση του J. Bouchard. Η ίδια (άδικη) τύχη επιφυλάχθηκε και στο έγγραφο «Σημείωμα» (ή Εισηγητική έκθεση: «Notice») με το οποίο ο Jean Boivin ο Νεότερος (le Cadet, 1663-29.10.1726)², λόγιος βιβλιοφύλακας της παρισινής Bibliothèque du Roi, ενημέρωσε για το περιεχόμενο και την αξία ενός χειρογράφου του έργου του Ν. Μαυροκορδάτου (σήμερα: Bibliothèque nationale de France, ms. grec 2108)³ τον προϊστάμενο και προστάτη του, βασιλικό βιβλιοθηκάριο και σύμβουλο, αββά Jean-Paul Bignon (1662-1743)⁴.

Το χφ 2108 της παρισινής Εθνικής Βιβλιοθήκης πρέπει να είχε φτάσει στα χέρια του Bignon πριν από τον Ιούλιο του 1719, σταλμένο μαζί με

1. J. Bouchard, *Νικόλαου Μαυροκορδάτου, Φιλοθέου πάρεργα / Nicolas Mavrocordatos, Les Loisirs de Philothée...*, Αθήνα-Monttréal 1989. Για το έργο βλ. τώρα και Μ. Πεχλιβάνος, *Εκδοχές νεωτερικότητας στην κοινωνία του γένους: Νικόλαος Μαυροκορδάτος - Ιώσηπος Μουσιόδαξ - Αδαμάντιος Κοραΐς*, Θεσσαλονίκη 1999, σσ. 21-76.

2. Για τη ζωή και το έργο του Boivin βλ. πρόχειρα την πλούσια βιβλιογραφία που δίνει ο Α. Cioranescu, *Bibliographie de la littérature française du dix-huitième siècle*, τ. 1, Paris 1969, σσ. 356-357.

3. Αναλυτική περιγραφή στου Bouchard, ό.π. (σημ. 1), σ. 33.

4. Cioranescu, ό.π. (σημ. 2), σ. 342.

επιστολή του γάλλου πρεσβευτή στην Κωνσταντινούπολη Jean-Louis d'Usson, μαρκήσιου de Bonnac (1672-1738)⁵. Ο Bignon το δώρισε τον Ιούλιο στην (τότε) Βιβλιοθήκη του Βασιλέως και περιέμενε, προφανώς, το «αναλυτικό σημείωμα» του Boivin, προτού γράψει, με αρκετή καθυστέρηση, απαντητική επιστολή (10.5.1720) στον de Bonnac, όπου μετέφερε ή παρέφραζε (ελάχιστα) μεμονωμένα σημεία του πονήματος του Boivin. Απόσπασμα της επιστολής αυτής του Bignon ανακοινώθηκε, φαίνεται, στον ίδιο τον συγγραφέα Ν. Μαυροκορδάτο (που είχε ξαναγεβεί στον ηγεμονικό θρόνο της Βλαχίας από τις 2.3.1719), δημοσιεύτηκε σχεδόν αμέσως (1721) σε περιοδικά της Βενετίας και του Άμστερνταμ και, στα 1800, καταχωρίστηκε, στο γαλλικό πρωτότυπο με συνοδεία αρχαιστικής ελληνικής μετάφρασης, στην αρχή της πρώτης έντυπης έκδοσης των *Φιλοθέου παρέργων* από τον Γρηγόριο Κωνσταντά⁶.

Μια και οι κύριοι μελετητές του έργου ως τώρα φαίνεται να τράφηκαν μόνον από το μικρό αυτό επιστολικό τμήμα, αξίζει, νομίζω, προτού παραθέσουμε ολόκληρο το αρχικό «Σημείωμα» του Boivin, να παρακολουθήσουμε κάπως αναλυτικότερα μερικά από τα συμφραζόμενα της αρχικής «γαλλικής πρόσληψης» του έργου του Ν. Μαυροκορδάτου στην Κωνσταντινούπολη και το Παρίσι⁷:

Ο διπλωματικός φάκελος «Mission de Levin et Fourmont en Orient (1728-1730) [...] Lettres (1719-1739)» (= Bibliothèque nationale de France, Nouvelles acquisitions françaises, ms. 5384) δίνει αρκετά χρήσιμα στοιχεία για την αλληλογραφία του de Bonnac (που έμεινε πρεσβευτής στην Κωνσταντινούπολη από το 1716 ως το 1724) και άλλων με τον αβά Bignon, απ' όπου προκύπτουν συμπληρωματικές πληροφορίες για τα *Φιλοθέου πάρεργα*, τα βιβλία των πρώτων Μαυροκορδάτων και τη γαλλική πολιτισμική πολιτική της εποχής.

Είναι αλήθεια πως το πρώτο γράμμα (από 8.2.1719) του πρεσβευτή, που περιέχεται στον φάκελο αυτό και πάνω στο οποίο σημειώνεται πως ο αβάς απάντησε με γράμμα του μόλις στις 10.5.1720 (δηλαδή με το γράμμα μέσα στο οποίο καταχωρίστηκαν οι πρώτες έγγραφες κρίσεις για τα *Φιλοθέου πάρεργα*), δεν περιέχει καμιά ρητή πληροφορία για «παραγγελία» ή αποστολή του χειρογράφου του Ν. Μαυροκορδάτου· περιλαμβάνει, όμως, την πληροφορία πως ο Bignon είχε ζητήσει συχνά στο παρελθόν από προκατόχους του de Bonnac να του βρίσκουν και να του στέλνουν στο Παρίσι χειρόγραφα («[...]vous adressé souvent à mes predcesseurs pour avoir des manuscrits qu'on ne peut trouver que dans ce pays»), καθώς και τη σαφή δήλωση προθυμίας του de Bonnac να συνεχίσει να κάμνει το ίδιο («Je ne doute point que vous ne vouliez faire la même chose en quoyque les tems

5. Cioranescu, ό.π., σ. 361.

6. Βλ. και Bouchard, ό.π. (σημ. 1), σσ. 33, 35, 43-45, 50-51, 72-73, 217.

7. Για την άμεση μεταφραστική και άλλη απήχηση σε κύκλους δυτικοευρωπαίων ελληνιστών ή ελληνορθόδοξων ανατολιστών και θεολόγων της Δύσης βλ. Bouchard, ό.π. (σημ. 1), σ. 60.

ne soient guere favorables»). Το πιθανότερο είναι, λοιπόν, πως σε μίαν από τις κατοπινές, παρόμοιες γαλλικές διπλωματικές αποστολές από την Κωνσταντινούπολη, της περιόδου από τα τέλη του χειμώνα ως τις αρχές του καλοκαιριού του 1719, στάλθηκε στον Βignon και το χειρόγραφο των Φιλοθέου παρέργων.

Το δεύτερο, στον φάκελο, γράμμα (από 30.9.1720) του πρεσβευτή, πάνω στο οποίο σημειώνεται πως ο αβάς απάντησε με γράμμα του σχεδόν άμεσα, στις 20.10.1720, αναφέρεται ρητά στη δυνατότητα του de Bonnac να προμηθεύεται και να στέλνει στον Βignon έντυπα, αλλά και στις δυσκολίες του να τον ικανοποιεί στο κυνήγι των χειρογράφων, παρόλο που η κολακευτική γνώμη του αβά (στην πραγματικότητα, του Boivin, όπως είδαμε) για το συγγραφικό πόνημα του Ν. Μαυροκορδάτου τον διευκόλυνε, π.χ., στην προμήθεια και αποστολή της περίφημης βλεμμύδειας μετάφρασης του *De consolatione philosophiae* του Βοήθιου («Je ne sçay, Monsieur, si je pourray vous servir aussy exactement pour les manuscrits. L'honneur que vous avéz fait au Prince de Valaquie m'en a attiré un que vous envoie, c'est une traduction grecque de Boëce faite par Blemudes./ Ce manuscrit vous sera presenté par le M. Lenoir, Drogman, que j'envoie en France à la suite de l'ambassadeur du Grand Seig(neu)r[...]» [πρόκειται για τον περίφημο Μεχμέτ εφέντη, πρεσβευτή στο Παρίσι στα 1720-1721]).

Ο «ηγεμόνας της Βλαχίας» εξακολουθεί να μνημονεύεται, σε συνδυασμό με αναζητήσεις ή προμήθεια ελληνικών χειρογράφων, και σε μεταγενέστερα περιεχόμενα του ίδιου φακέλου (π.χ. σε αλληλογραφία άλλων με τον Βignon, από 2.1.1726 κ.ά.), ενώ, λίγο πριν από τον θάνατό του (3.9.1730) και την καθαίρεση του προστάτη του, σουλτάνου «της εποχής των τουλιπών» Αχμέτ Γ' (1.10.1730), ένας ενσωματωμένος στον ίδιο φάκελο κατάλογος βιβλίων που αγοράστήκαν στην Κωνσταντινούπολη για τη γαλλική Βιβλιοθήκη του Βασιλέως την άνοιξη του 1730 περιέχει, μεταξύ άλλων, τα έντυπα *Les Antiquités des Juifs par Mauro Cordato, imprimé en Valachie, in fol(i)o* (= *Ιστορία ιερά ήτοι τα Ιουδαϊκά*, Βουκουρέστι 1716, του Α. Μαυροκορδάτου) και *Traité des Offices en Grec, par le Prince de Valachie, in 4o* (= *Περί των Καθηκόντων Βίβλος ...*, Βουκουρέστι 1719, και πολλές μτγν. εκδ., του Ν. Μαυροκορδάτου): έντυπα αναφέρεται να χάρισε στην ίδια παρισινή βιβλιοθήκη και ο πατριάρχης Ιεροσολύμων και μεγάλος φίλος των πρώτων Μαυροκορδάτων Χρύσανθος Νοταράς.

Φυσικά, οι πληροφορίες αυτές δεν κάμνουν τίποτε άλλο παρά να ενισχύουν τα υπόλοιπα γνωστά, και αρκετά διερευνημένα από παλαιότερους μελετητές⁸, στοιχεία για τις διασυνδέσεις των λόγιων γάλλων της εποχής με τους φαναριωτικούς κύκλους των πρώτων Μαυροκορδάτων. Αλλά η πρωτοβουλία του αβά Βignon για τα Φιλοθέου πάρεργα (που συνεχίστηκε, στα 1720-1721, και με παραγγελιές για αντιγραφή του χειρογράφου του έργου στο Παρίσι σε περισσότερα αντίγραφα, και για γαλλικές μεταφράσεις του) και το πνεύμα από το οποίο διέπονται οι

8. Ο Bouchard, ό.π. (σημ. 1), και στα πολλά μικρότερα δημοσιεύματά του για τους πρώτους Μαυροκορδάτους, συγκεντρώνει και χρησιμοποιεί μεγάλο μέρος αυτής της βιβλιογραφίας (όπως είχαν κάνει, παλαιότερα, οι Legrand, Κ. Θ. Δημαράς και άλλοι έλληνες και ρουμάνοι ερευνητές).

(σποραδικές) κρίσεις του Boivin στο δικό του «Σημείωμα» φωτίζονται καλύτερα, αν προσθέσουμε εδώ μερικά από τα πολλά στοιχεία που γνωρίζουμε για τις πολυσχιδείς και ενδιαφέρουσες προσωπικότητές τους:

Ο Boivin, νορμανδός λόγιος, σημαντικός κλασικός φιλόλογος, ελληνιστής εκδότης και ερμηνευτής, πολύγλωσσος μεταφραστής, συλλογέας χειρογράφων και έντυπων εκδόσεων έργων των αρχαίων, μεσαιωνικών και σύγχρονων του λογοτεχνιών, άνθρωπος που ξετρώπωσε το 1692 ένα περίφημο παλίμψηστο της Παλαιάς Διαθήκης και συντάκτης ενός πρώτου είδους συμφραστικού πίνακα (concordance) των Γραφών, μελετητής της αναγεννησιακής φιλοσοφίας, βιογράφος του G. Budé, δραστήριος εργάτης για τη μελέτη της κινεζικής γλώσσας και λογοτεχνίας στη Γαλλία και κριτικός-υπερασπιστής των Αρχαίων στη διαμάχη Αρχαίων - Νεοτέρων, καθηγητής στην έδρα της Ελληνικής Γλώσσας στο Βασιλικό Κολλέγιο (Collège Royal) και μέλος της γαλλικής Académie des Inscriptions από το 1705, μέλος της Γαλλικής Ακαδημίας από το 1721, δεν είχε προστάτη του μονάχα τον περίπου συνομήλικό του αββά Bignon· ένας από τους άλλους λόγιους προστάτες του, ο αββάς de Louvois, εκτιμώντας την εργατικότητα, την εξυπνάδα και το ταλέντο του Boivin, τον είχε εισαγάγει για τα καλά μέσα στη Βιβλιοθήκη του Βασιλέως⁹, όπου, ύστερα από λίγο καιρό, έγινε βιβλιοφύλακας (1692) και, τελικά (από τις 7.10. 1718), «επιμελητής» της.

Ο αββάς Bignon ήταν διασημότερος στην εποχή του, ιεροκήρυκας, «κοσμήτορας» του ονομαστού παρισινού αβαείου Saint-Germain-l'Auxerrois (1710-1721), κρατικός σύμβουλος και μέλος της Académie des Sciences, της Académie des Inscriptions, καθώς και της Γαλλικής Ακαδημίας (από το 1693). Είναι αλήθεια πως στη λογοτεχνική ιστορία έμεινε κυρίως για το χαριτωμένο «ανατολιστικό» μυθιστόρημά του *Les aventures d'Abdalla, fils d'Hanif...* (1712-1714), γραμμένο κατά τη μόδα των λίγο προγενέστερων και σύγχρονων, αντίστοιχων έργων των A. Galland και Fr. Pétis de la Croix· ωστόσο, για τα δικά μας γράμματα και τη γλώσσα μας, περισσότερο ενδιαφέρει η συμμετοχή του στην προβολή των Φιλοθέου παρέργων και στην ετοιμασία της πρώτης έκδοσης του χρησιμότητας για την ελληνική καθομιλουμένη *Θησαυρού της Ρωμαϊκής και της Φράγ-*

9. «[...] il fut redevable d'une infinité de connoissances et de protections utiles, entre lesquelles il cultive sur-tout celle de M. d'Agnesseau, aujourd'hui Chancelier de France, celles de M. l'Abbé Bignon et de M. l'Abbé de Louvois. Ce dernier lui donna d'abord un appartement à la Bibliotheque du Roi, où il commença à travailler pour son propre usage sur les Manuscrits Grecs, particulièrement sur ceux de Michel Psellus, et sur les Epitres de Libanius» («Éloge de M. Boivin le Cadet», *Histoire de l'Académie royale des Inscriptions et Belles-Lettres depuis MDCCXXI jusqu'en MDCCXXX*, τ. 4, Amsterdam 1736, σσ. 593-594).

κικης [= ιταλικής] γλώσσας... των καπουτσίνων ιεραποστόλων Alessio da Somavera και Tomaso da Parigi, Paris 1709. Ωραίες συνοπτικές περιγραφές της πολύ σημαντικής προσωπικότητάς του, της βιβλιοφιλίας του, της λόγιας οξυδέρκειας από την οποία διακρινόταν, και της διάθεσής του για πνευματικά ανοίγματα τέτοια που να εξηγούν και το ενδιαφέρον του για το έργο του Ν. Μαυροκορδάτου, δίνει ένα σχετικά πρώιμο και ένα μεταθανάτιο εγκώμιό του, από τα οποία αξίζει να παραθέσουμε εδώ μικρά αποσπάσματα¹⁰:

«[Αμή δια να πλερώσω εδεπά εγώ το χρέος της ευχαριστίας μου, παρατρέχω...] αυτήν την τόσον ζεστήν λακτάραν οπού έχεις διά πάσα λογής είδησην και ευγενήν γνωριμήν [= γνώση], ότι δεν ξεχάνεις ποτέ σου καμίαν. Αυτήν την ξέχωρήν σου νοστιμάδαν [= γούστο] και την εξαισίαν σου απείκασην να δοκιμάζης, να αξίζης [= αξιολογείς] όλα τα έργα και να ζυγαριάζης τόσον καταλεπτά και στενά [= εκ του πλησίον] πάσα λογής καμώματα, ότι δεν αποκοτούσιν οι εργάτες ούτε λογιάζουν ν' αποτελειώσουν κανένα δικόν τους καταπιασμένον [= εγχείρημα] πριν να πάρουν βουλήν και θέλημα από την αφεντιάν σου. Εκείνον τον φιλόν λογισμόν διαμέσον του οποίου εξηγάς τόσον νόστιμα απάνω σε πάσα μεγάλες και υψηλές υπόθεσες και γλυκομιλείς πολλά θαυμαστά στις πάσα πλέον χαμηλές και μικρές αθιβολές. Εκείνην την αραδιασμένην οικονομήν [= οικονομημένη τάξη] των ιδεών σου [...]».

«Il [= l'abbé Bignon] avoit formé une bibliothèque, qui étoit déjà extrêmement nombreuse, et qui le devenoit tous les jours davantage; parce que, comme il avoit pour objet de la rendre utile aux S(ς)avans de tous les genres, il n'excluoit aucune espece de livres; mais il s'attachoit sur-tout à rassembler ceux qui étoient nouvellement publiés dans les pays étrangers. Les livres nouveaux ne se trouvent presque jamais dans les bibliothèques ouvertes aux gens de Lettres: il avoit formé le projet de publier un Catalogue raisonné de la sienne, qui auroit contenu des analyses exactes, sur-tout des Livres imprimés depuis le commencement du XVIIIe siècle. Vingt-quatre Sçavans, partagés en trois classes, selon les trois différens Facultés, s'étoient engagés à ce travail; et M. l'abbé Bignon les rassembloit chez lui trois jours de chaque semaine, pour examiner avec eux les analyses des livres dont ils s'étoient chargés. / Il étoit lié avec tous les Sçavans de l'Europe; et par son attention à leur rendre les services littéraires qui pouvoient dépendre de lui, il cultivoit une correspondance qui étoit si avantageuse à la Littérature. Il conservoit avec soin les lettres qu'il recevoit et les minutes de ses réponses: on les a trouvées après sa mort dans un ordre qui ne laisse rien à desirer; et ce recueil sera certainement d'une extrême importance pour l'Histoire littéraire de la fin du XVIIe siècle et du commencement du XVIIIe».

10. Θωμάζος Παριτζίνος/Tomaso da Parigi, «Επιστολή τῶν ευγενεστάτῶν αφέντη αφέντη τῶν ηγουμένων Μπυγνοιώνη, τῶν τεταγμένων τῆς κελτικῆς τιμῆς τῶν συμβουλευτῆ, τῶν τῆς βασιλικῆς Ακκαδημίας τῶν Επιστημῶν τῶν πρωτοθρονοστάτῆ, τῶν ἐπιδέξῳ πάσα λογῆς ἐπιγραφῶν τῶν ἀναγνώστη, καὶ τῆ μιά ἀπὸ τοὺς σαράντα νομάτους τῆ ἐμπειρέτατῆ ψυχῆ τῆς γαλλικῆς Ακκαδημίας», *Θησαυρός τῆς Ρωμαϊκῆς καὶ τῆς Φράγκικῆς γλώσσας...*, Paris 1709, τ. 1, φ. c (παραθέτω μόνον ἀπὸ τὴν ἐλληνικὴ ἐκφορὰ τῆς αφιερωματικῆς ἐπιστολῆς). Fréret, «Éloge de M. l'Abbé Bignon, Doyen du Conseil, et ancien Bibliothécaire du Roi», *Histoire de l'Académie des Inscriptions et Belles Lettres*, τ. 8, Paris 1751, σσ. 608-609.

Υστερα από όσα σημειώσαμε στην αρχή, και ύστερα από τα στοιχεία της παραπάνω παραγράφου για το πλαίσιο-προοπτική μέσα στην οποία πρέπει να δούμε και τη συγκεκριμένη γραπτή «περίληψη-ανάλυση» του Βοϊνίν (ως τμήμα της οργανωμένης δραστηριότητας του επιτελείου του ευεργετικού αββά Bignon και, ασφαλώς, ως κομμάτι της πλούσιας «συλλογής» του με «αναλύσεις» σύγχρονων του βιβλίων), η δημοσίευση του συνόλου του «Σημειώματος» του Βοϊνίν φαίνεται απαραίτητη. Εκτός από τις εύστοχες γραμματολογικές και κριτικές επισημάνσεις που περιέχει (στην αρχή αυτού του άρθρου αναφέραμε μερικές από αυτές), είναι και το πρώτο χρονολογικά κείμενο που προσφέρει μια αρκετά περιεκτική, και σαφέστατη, γαλλική περίληψη («long abbrege», «Analyse») των Φιλοθέου παρέργων, η οποία όχι μόνον είναι πολύ πιο κατατοπιστική για την πλοκή απ' ό,τι μεταγενέστερες συνοψίσεις (π.χ., η όψιμη και κοινόχρηστη του Κ. Θ. Δημαρά στο σπονδυλωτό εγχειρίδιό του *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*), αλλά και δίνει, ορθά, μεγαλύτερη έμφαση σε όσα σημεία της δράσης και των απόψεων του αφηγητή Φιλόθεου (που ταυτίζεται, κατά τον Βοϊνίν, με τον συγγραφέα Ν. Μαυροκορδάτο) και άλλων προσώπων του έργου είχαν μεγαλύτερη σημασία για έναν δυτικοευρωπαϊό αναγνώστη που ενδιαφερόταν να γνωρίσει τις ιδεολογικές και πολιτικές θέσεις των Φιλοθέου παρέργων, καθώς και στη στάση του κειμένου σε ζητήματα με πάντοτε επίκαιρο ενδιαφέρον, όπως η αντιμετώπιση των ποικίλων «άλλων», η θρησκευτική και εθνική ανοχή, η ενδοϊσλαμική πάλη ανάμεσα στον «ριγχορισμό» και στην πρόοδο/άνοιγμα, η θέση της γυναίκας σε καταπιεστικές κοινωνίες, οι υπερβολές του αυταρχικού/αστυνομικού κράτους, κ.ά. πολλά.

Παρακάτω, μεταγράφω ολόκληρο το κείμενο του χειρογράφου του Βοϊνίν (προτάσσοντας, για να γίνει ευκολότερη η σύγκριση, το δημοσιευμένο απόσπασμα της ομόλογης επιστολής του Bignon)¹¹.

Το «Σημείωμα» του Βοϊνίν συγκροτεί το χφ 4699 των Νέων Γαλλικών Προσκτήσεων της παρισινής Εθνικής Βιβλιοθήκης (Bibliothèque nationale de France, Nouvelles acquisitions françaises, ms. 4699). Είναι χαρτόδετο, 22x16,5 εκ., και αποτελείται, τώρα, από 12 φφ. (από τα οποία το πρώτο και το τελευταίο λευκά· αριθμημένα είναι μόνο τα φφ. 3-11 [=1-9 κατά την αρίθμηση του χφ], ενώ ανάμεσα στα φφ. 8, 10 [=10, 11 κατά την αρίθμηση του χφ] λείπουν δύο φφ., κομμένα πριν από το γράψιμο του κειμένου)· στο μέσο του φ. 2γ σημειώνονται τα εξής: Jean Boivin, Notice du ms. grec 2108, | Nic.-Alex. Mavrocordato | Philothei parerga. | — | 1719,

11. Bouchard, ό.π. (σημ. 1), σσ. 73. Η αρχαϊστική μετάφραση του Κωνσταντά παρατίθεται στη σ. 72.

ενώ το κυρίως κείμενο, με μορφή επιστολής-υπομνήματος, καταλαμβάνει τα φφ. 3r-11v· στην επάνω αριστερή άκρη του φ. 3r είναι σημειωμένο με μολύβι: 1719, 2 août. Η μεταγραφή γίνεται χωρίς επεμβάσεις στην ορθογραφία ή τη στίξη της εποχής (εκτός, μονάχα, από τη διάκριση των a – à, des – dès, ou – où, sur – sûr και μία διόρθωση, του couniqué σε co(mm)uniqué, φ. 8r)· αναπτύσσονται όμως, μέσα σε παρένθεση, οι (λίγες) συντομογραφίες, και υποσημειώνονται τα (δυσανάγνωστα, κάποτε) αυτόγραφα σημειώματα του περιθωρίου, καθώς και η μία, όλο κι όλο, διαγραφή που απαντά στο κείμενο.

1. Απόσπασμα της επιστολής του Bignon στον de Bonnac

Je suis très-obligé à vôtre Excellence du Manuscrit intitulé *Φιλοθέου Παρέργα*, qui a accompagné vôtre Lettre, le quel occupe maintenant une place honorable parmi ceux de la Bibliotheque du Roy, à qui j'en ai fait present. C'est une espece de Roman fort instructif, et très amusant tout-a-la fois, dont l'Auteur est homme de beaucoup d'esprit, et très-versé dans la Lecture des bons livres en plusieurs Langues: Son style est élégant, ses descriptions sont vives, et les portraits des différentes Nations, dont il a pris les personnages, qu'il fait parler, sont très-ressemblans, et approchent beaucoup du Naturel; enfin j'ai crû qu'il meritoit le rang qu'il occupe, etc.

2. «Σημείωμα» του Boivin προς τον Bignon

[3r] Monsieur,

Vous m'avez fait l'honneur de me demander la Notice du petit Manuscrit, qui vous est venu depuis peu de Constantinople, et dont vous faites present à la Bibliotheque du Roy. Je l'ay leû d'un bout à l'autre. Le Livre est amusant et instructif tout à la fois. L'Auteur, homme d'esprit, versé dans la lecture des bons livres, Grecs, Latins, Italiens, et François, a sçû trouver le moyen d'enchâsser dans une espece de Roman plusieurs [3v] morceaux d'histoire, de Critique, de Politique, et de Morale. Son stile est pur et élégant, excepté deux ou trois endroits, où l'expression sent le Moderne.

À l'égard de la forme du Volume, c'est, comme vous le sçavez, un petit in Quarto, en papier, de 180 pages, relié à l'Arabesque.

L'écriture est assez belle, quoyque difficile à lire.

À cette courte Notice, permettez moy de joindre un long abbregé, qui vous fera voir du moins que j'ay leû exactement tout l'ouvrage. |

[4r] Analyse.

Préface

L'Auteur trouvant que le Silence, quoyqu'en dise le Proverbe¹², n'est pas

12. σιωπῆς ἀκίνδυνον γέρας. *Esser fideli tuta silentio* Merces. Horat.

toujours le meilleur parti que l'on puisse prendre, et qu'au contraire le moyen le plus sûr de parvenir est de parler et d'écrire, se determine enfin à prendre la plume et à jeter sur le papier ses pensées, qui selon luy pourront delasser, ou du moins endormir ses Lecteurs.

Corps de l'ouvrage.

Philothée (c'est le nom de l'Auther) se promenant avec quelques uns de ses amis dans l'Hippodrome de C(onstantino)ple, voit trois Etrangers vestus à la Persane. Il s'approche d'eux, les entend qui parlent Italien, les salue dans leur langue, leur apprend qu'il est Grec d'origine, né et demeurant à C(onstantino)ple, Chrétien orthodoxe, |[4v] d'une fortune qui n'est ny basse ny éclattante. Ils luy demandent s'il sçait où est presentement le Grand Seigneur, et quel est le caractere de ce Prince. Philothée répond, que le Grand S(ei)-g(neu)r est absent depuis quatre mois, qu'il campe autour de Philippopolis, pendant que ses troupes, commandées par le Vizir, chassent les Venitiens de la Morée. Ensuite il fait un portrait avantageux du Sultan¹³.

Un homme de connoissance survient, Turc à l'exterieur, mais Chrétien en Secret, originaire de Smyrne, sçavant, qui a beaucoup voyagé, et d'un grand credit à la Porte. Cet homme dont nous apprendrons le nom¹⁴ dans la suite, et à qui le nom de «*Nicodemite*»¹⁵ peut convenir comme à un Ch(rê)tien timide, qui n'ose faire profession ouverte de |[5r] la Religion, prie toute la Companie d'entrer dans son Jardin, dont Philothée faitiey la description en termes fleuris et élégans.

L'Auteur en cet endroit combat le préjugé où l'on est¹⁶, que les Turcs n'ont aucune beauté d'esprit, aucune disposition pour les sciences. Il pretend qu'il ne leur manque que Maistres habiles, et de bons livres, faute dequoy ils ne s'appliquent, dit il, qu'aux vaines subtilitez de la Logique de l'Escole d'Aristote, à¹⁷ la recherche de la pierre philosophale, et à un vray Epicurisme, qu'ils cachent sous l'ombre du Platonisme, dont quelques-uns mesme font ouvertement profession.

Le Jardin se termine à une hauteur d'où l'œil decouvre tout le parterré, et sur la quelle est un pavillon Vitré, |[5v] ou le¹⁸ Maistre de la Maison fait servir un repas des mieux entendus. Le gout et l'appetit sont satisfaits, sans qu'il y ayt rien de superflu. Les Etrangers sont surpris d'y trouver d'excellent vin, d'autant plus qu'ils avoient crû jusqu'icy que le bon Vin étoit tres rare à

13. Endroit remarquable.

14. Jacob.

15. C'est le nom que je luy donneray dans la suite de cette Analyse.

16. en Europe.

17. à l'Alchymie.

18. le Nicodemite.

Constantinople. Ceci donne occasion à quelques observations touchant l'usage du Vin interdit dans l'Alcoran, mais autorisé depuis peu par un grand nombre de témoignages, qu'un sçavant Othoman a pris soin de recueillir en faveur de plusieurs personnes du premier Ordre.

Un des Etrangers, nommé Corneille, applaudit à la nouvelle doctrine, et se declare contre les Rigoristes, plus attachez à la lettre, qu'à l'équité et à l'esprit de la loy. |[6r] On se leve de la table. Philothée, Corneille, et le¹⁹ Maistre du logis, se separent du reste de la troupe qui s'endort, se retirent sous un ombrage de lauriers, et couchez sur l'herbe, cherchent dans la conversation un remede contre le sommeil, qu'ils regardent comme malsain vers l'heure de midy.

Philothée reprend le fil de son discours, qui a été interrompu par la rencontre du Nicodemite. Son premier discours vouloit sur le gouvernement des Othomans. Il parle icy des sentiments qu'ils sont paroître à l'égard de certains peuples de l'Europe. *Ils méprisent*, dit il, *les Venitiens et les Polonois. Ils haïssent les Moscovites. Ils aiment les François, les Anglois, et les Hollandois. Ils louënt les Allemanz, comme gens braves et courageux.* Il vient ensuite à leurs |[6v] sentimens sur la Religion, et nous apprend à quelles conditions ils permettent chez eux la liberté de conscience. Selon luy, les Juifs, chassez d'Espagne, ont inspiré aux Othomans leur fureur contre les Ch(rê)tiens. Il parle de l'Inquisition, comme d'un tribunal cruel et odieux²⁰, et fait mention de la persecution exercée sur les Armeniens – convertis par les Jesuites.

Corneille touché vivement de ce qu'il vient d'entendre, gemit et pleure: ceci donne occasion à Philothée de luy demandez qui il est. À peine Corneille est il au milieu du recit de ses aventures, que des Archers Turcs viennent l'arrêter de la part du Sultan. Les deux Associez²¹ de Corneille, et les amis de Philothée se reveillent au bruit, et s'enfuient.

Le Maistre de la Maison²², se souvenant qu'il a promis à un noble Italien |[7r] de l'aller voir ce jour mesme, s'embarque avec Philothée, et passe le detroit qui separe Constantinople d'avec Galata²³. Pendant tout le trajet, le Marinier, hom(m)e simple et grand causeur, les entretient de ses affaires domestiques et de sa maniere de vivre fort singuliere.

Arrivez à la Maison où loge l'Italien, ils apprennent qu'il en allé voir un Grec riche et sçavant, chez qui il doit coucher. Ils vont au logis du Grec qu'ils y trouvent, non seulement l'Italien, mais aussy un Anglois, et un François

19. le Nicodemite.

20. [ακολουθεί, διαγραφμμένο:] Il donne de grandes louanges aux Jesuites.

21. camarades.

22. le Nicodemite.

23. autrement *Pera*.

venu depuis peu de Pologne. Le Grec rendoit compte de ses études aux trois Estrangers. On le prie de continuer, et de dire quels sont les livres dont la lecture luy fait le plus de plaisir.

Le Grec, après avoir deploré le malheur de la Ville de C(onstantino)p(le) et de la Grèce envahie par les Turcs, malheur qui |[7v] fut suivi de la fuite et de la dispersion des Grecs, qui allerent porter leurs livres et leurs sciences en Italie, entre dans le detail de ses lectures. Il commence par les Livres saints, pour lesquels il témoigne avoir un tres grand respect. Il passe ensuite son jugement sur un nombre choisi d'Auteurs, qu'il a le plus étudié. Ces Auteurs sont Platon, Aristote, Demosthène, Ciceron, Homere, Pindare, Herodote, Thucydide, Euripide, Xenophon, Diogène Laërce, Cornelius Nepos, Plutarque, et Bacon. Il s'étend beaucoup sur les louanges et sur les écrits de ce dernier. Il fait part ensuite à la compagnie de quelques Essais de Morale et de Politique, dont Bacon luy a fourni l'idée. Pour échantillon de ces essais, on donne des observations sur deux Vies écrites par Diogène Laërce, celle de Thalés, et celle de Solon²⁴. |[8r] Le sçavant après avoir co(m)muniqué le fruit de ses lectures à ses auditeurs, fait servir un grand repas. L'extrême chaleur ôtant l'appetit, on ne touche presque pas aux viandes, quelques delicates qu'elles soient. À la fin du souper, la conversation recommence par un magnifique éloge, que le François fait du Roy de Suede.

L'Anglois convient que ce Prince²⁵ est un grand guerrier, et (si l'on veut) un autre Alexandre. Mais il le blâme, et de cequ'il est demeuré si long temps loin de son Royaume dans une terre estrangere, et de cequ'il s'est reduit luy-mesme aux dernières extremitez ayant eû bien de la peine à de sauver enfin dans ses Estats. Le François veut à toute force justifier la conduite du Roy de Suede, et s'échaufe tellement |[8v] qu'il se battroit peut être contre l'Anglois, si le Nicodemite²⁶ ne se rangeoit du côté de celui-cy. Enfin, transporté de colere, le François se retire, malgré les instances qu'on luy fait pour l'obliger à rester.

L'Anglois, maistre du champ de bataille, se met à plaisanter; et s'adressant à l'Italien, luy demande d'abord si son voyage a été heureux. Ensuite il luy dit qu'un jeune Voyageur com(m)e luy ne doit pas negliger les Voyages les plus agreables; que les²⁷ femmes des Othomans ne sont pas si inaccessibles qu'il pourroit le croire; que la jalousie des maris est une mauvaise gardien(n)e de l'honneur des femmes, et plusieurs choses semblables. L'Italien se deffend poliment, et en homme d'esprit, contre les avis de l'Anglois, sur la diffi-

24. Morale un peu trop vague.

25. Charles.

26. Jacob.

27. τῶν Ὀθωμανῶν γυναικῶν τὴν περιήγησιν.

culté|[9r] de reussir étant loin de son païs, n'ayant pas beaucoup d'argent²⁸.

Le Nicodemite²⁹, qui a épousé la fille d'un riche Othoman, plaide la cause des fem(m)es Turques, qu'il dit ettre la plus-part tres sages; avouant cependant que quelques-unes ne pouvant souffrir la tyrannie des maris jaloux, cherchent les occasions de s'en venger aux depens de leur honneur. Et telles sont (adjoûte-t-il) les femmes achettées dans les païs étrangers, surtout celles de Russie.

La Nuit, qui est une nuit d'esté, ne permettant pas de veiller long-temps, chacun se retire dans les differents appartements de la Maison. Le lendemain matin, l'Italien, le Nicodemite, et Philothée, passent le detroit. Arrivez à l'autre bord, le Nicodemite les conduit vers la Maison d'un seigneur Turc, et reçoit en chemin un billet. Ce billet est un avis que luy donne son ami Corneille, qui est en prison, et qui le|[9v] supplie de venir au plutost le secourir. Le Nicodemite remet au lendemain la visite projetée, et court à la prison. Philothée, et l'Italien l'y suivent, et sont touchez comme luy du triste état où ils voyent le prisonnier. Pendant que le Nicodemite luy parle tout bas, ils se retirent tous deux par discretion, et s'approchent d'un Turc, qui s'entretient avec les autres prisonniers. Ils entrent en conversation avec le Turc, et apprennent de luy l'histoire des ces malheureux, dont il a étudié la vie et le caractere depuis dix mois qu'il est avec eux. On fait icy le portrait de quatre personnages, tous differents l'un de l'autre. Le premier est Ismaël, Escrivain, Practicien, grand Chicanneur. Le second est Milichius, Egyptien, Alchymiste, faulx Monnoyeur. Le troisième est le Juif Jacob, Apostat, Empoisonneur, se disant Medecin etc. Le quatrieme est Joseph de Tripoli, à qui la tette|[10r] a tourné depuis la disgrace du Vizir, son Maistre.

Le Nicodemite, après avoir pris des mesures avec son Ami Corneille, vient avertir Philothée et l'Italien qu'il est temps de s'en aller. Ils sortent avec luy de la prison. Le Nicodemite les prie de l'aller attendre dans son jardin, où il leur promet de se rendre sûr le voir apres qu'il aura negocié³⁰ l'élargissement de son ami. Ils y vont, et rencontrent le Grec, chez qui il ont soupé la veille. Ils l'engagent à venir avec eux. Ils luy racontent l'avanture de Corneille, et l'entretiennent en chemin sur la difference des mœurs et des caracteres, jusqu'à ce qu'ils arrivent au jardin. Là, après avoir repû leurs yeux, leur odorat, et leur goust³¹ aux depens des fleurs et des fruits, ils se mettent en devoir, dit l'Auteur, de repaître aussy leur esprit. Icy commence la derniere Conversation.

28. †....† (στην ώρα λέξη πολύ δυσανάγνωστη).

29. Jacob.

30. sollicité †la grace†.

31. à mesure des fl(eurs) et les fr(uits).

Le Grec parle le premier, et fait voir combien la connoissance des mœurs et [10v] des Caracteres est necessaire à l'Historien, à l'Orateur, et au Poëte.

L'Italien parle ensuite, sur l'athéisme et sur la Superstition.

Philothée blasme le goust bizarre et superstitieux des mahometans, qui honorent la folie comme un caractere de santeté.

Au blasme de ce default, et aux fausses idées des Européens sur les mœurs des Turcs, l'Italien oppose la louange d'une vertu, qu'il dit avoir remarquée chez les Othomans, et surtout dans les personnes constituées en dignité. C'est la douceur, qui les rend, dit il, accessibles, affables, et d'un commerce aisé; caractere qui convient, adjoûte-t-il, aux Magistrats, et aux premiers personnes de l'Estat, beaucoup plus que les manieres dures, austeres, et hautaines, que quelques uns affectent. Il n'en demeure pas là: il expose au long les avantages de la douceur, et les mauvais effets du caractere opposé.]

[11r] Enfin le Grec, pour s'acquiter de la promesse, qu'il a faite dans un des Entretien precedents, tire de sa poche un petit livre de sa façon, intitulé, Φροντίσματα περι ἐπιεικοῦς ἐρμηνείας τῶν ἀνθρώπου κινήματων καὶ πράξεων. Ce sont des Reflexions, que le Grec a faites à l'imitation et comme à l'envi de l'Auteur d'un Livre François, que je ne connois point, et qui doit avoir pour titre; *Explication des mouvements et des Actions de l'Homme*.

Les Reflexions du Grec, divisées en XVI Articles, vont jusqu'à la fin du Volu(m)e, qui est terminé par l'arrivée du Nicodemite, et par la promesse, que fait l'Auteur³², de continuer la relation, s'il voit que l'on voit content de cette premiere partie.—|

[11v] Je n'aurois garde, Monsieur, de vous envoyer un Ecrit tel que celui-cy, si vos ordres ne m'autorisoient. J'auray l'honneur, peut etre dès demain, de Vous entretenir sur d'autres manieres. Je suis, avec le plus profond respect,

Monsieur,

Votre tres humble et tres
obeissant Serviteur
Boivin le Cadet.

Paris le 2. Aoust
1719.

Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

ΓΙΩΡΓΟΣ ΚΕΧΑΓΙΟΓΛΟΥ

32. Philothée.